

*****

BANKACILIK ve SERMAYE
Piyasası Araştırmaları Dergisi

Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi

BSPAD, Cilt 2, Sayı 5
www.bankasermaye.com

*****

Sanayi Devriminden 1990'lara Dünyadaki Finansal Yapının Gelişimi ve Bretton Woods Kurumlarının Ortaya Çıkış Süreci¹

*The Development of the Financial Structure in the World from the Industrial Revolution to the
1990s The Emergence Process of Bretton Woods Institutions*

Dr. Öğr. Üye. Ayşenur ALTINAY
Uşak Üniversitesi İİBF
aysenur.altinay@usak.edu.tr

Öğr.Gör. Özden Sevgi AKINCI
Uşak Üniversitesi Ulubey MYO
osevgiakinci@hotmail.com

Özet

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde; dünya, ekonomik darboğazın içine düşmüş, siyasal çalkantılar ve parasal istikrarsızlıklarla sarsılmıştır. Savaş sonrası dünya yoksullukla mücadele için arayışlara başlamıştır. Dönemin hükümetleri, savaş sonrası yerle bir olmuş ekonomilerini yeniden inşa edip sağlamlaştırabilmek adına çareler aramaya koyulmuşlardır. Bretton Woods (BW) kurumları, tüm bu olumsuz koşullar söz konusu iken kurulmuş ve gezegenin sakinleri için yeni bir umut ışığı olarak görülmüştür. Çalışmada, Bretton Woods kurumlarının oluşumundan önceki dönemlerin koşullarına, süreçte yaşanan gelişmelere ve dünya genelindeki finansal yapıya değinildikten sonra, yirminci yüzyılın ortalarındaki gelişmelerle Bretton Woods konferansında oluşturulan ve günümüzde halen işlevselliğini koruyan uluslararası finansal kuruluşların ortaya çıkışından 1990'lı yıllara kadar geçen döneme ilişkin bilgilere yer verilecektir. Çalışmanın sonucunda Bretton Woods kurumlarının geçirdiği dönüşüm ve finansal sisteme etkileri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Finansal Kuruluşlar, Bretton Woods, Küreselleşme, IMF, Dünya Bankası

JEL Sınıflandırması: B15, F01, O19

¹ Makale Gönderim Tarihi: 02.04.2018 – Makale Kabul Tarihi: 28.05.2018

Abstract

When the Second World War came to an end; the world has fallen into the economic downturn, shaken by political turbulence and monetary instability. The postwar world has begun its quest to combat poverty. The governing governments were looking for remedies in order to rebuild and consolidate the post-war economies. The Bretton Woods (BW) institutions were established in the face of all these negative conditions and were seen as a new hope for the planet's inhabitants. In this study, we will learn about the turnaround from the emergence of international financial institutions established during the Bretton Woods conference in the middle of the twentieth century to the present-day terms of the Bretton Woods institutions, the developments in the process and the financial structure of the world as a whole, It will be given. The result of the study is the impact of the Bretton Woods institutions on the transformation and financial system.

Keywords: International Financial Institutions, Bretton Woods, Globalization, IMF, World Bank

JEL Classification: B15, F01, O19

1. Giriş

İki dünya savaşı ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, milliyetçi akımların yükselmesine neden olmuştur. Milliyetçi tutumlar ekonomi politikalarına da yansımıştır. Birinci Dünya Savaşının başında altın standardına olan güvenin sona ermesiyle birlikte para politikaları iç siyaset hedeflerinin konusu haline gelmiş ve bu politikalar savaştan doğan bütçe açıklarının kapatılması için bir yol olarak kullanılmıştır. Avrupa ülkeleri savaşın girdabına sömürgelerini de sürüklemiştir. Milletler Cemiyeti ve başka girişimler ile birliği korumayı ve bir başka dünya savaşının oluşmasına engel olmayı deneyen yine aynı ülkeler, birkaç farklı katılımcı ülkenin de yer aldığı ve ilk savaşın devamı niteliğinde sayılabilecek bir başka dünya savaşı ile birlikte hem kendi ülkelerini hem de zincirleme olarak tüm dünyayı etkisi altına alan bir fırtınaya sürüklenmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı, tüm dünyayı ekonomik darboğazla karşı karşıya bırakmış, siyasal çalkantılar ve parasal istikrarsızlıklarla sarsmış, yoksullaştırmıştır. Savaşın öncesinde gezegenin ticaret ve sanayi güçlerinin öncüsü olarak görülen Avrupa, savaş sona erdiğinde bitkin bir hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşından alınan derslerle kurulan ve barışın bekçisi olma iddiasında bulunan uluslararası kurumların yetersizliği ve işlevsizliği bu süreçte kanıtlanmıştı. Kimi devletlerin temkinli yaklaşımına, kimilerinin ise can simidi olarak gördüğü finansal kuruluşlar, böyle bir ortamda Amerika Birleşik Devletleri'nin Bretton Woods bölgesinde toplanan uluslararası bir kongrenin sonucunda ortaya çıkmıştır.

BW kurumları, kuruldukları andan itibaren dünya ekonomisinin gereksinimlerine cevap vermek, uluslararası para sistemi üzerindeki denetimi sağlamlaştırmak, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini güçlendirilmeye yönelik çözümler üretmek ve uygulamak amacıyla yoğun bir çaba sarfetmişlerdir. Öte yandan bu kurumlar, iki büyük savaşı geride bırakmış olan insanlığın büyük çaresizlikler içerisinde olduğu ve ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin kendilerine yönelik hem acil hem de uzun vadedeki ekonomik çıkarlarını gözeterek kurdukları bir sisteme hizmet etmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde BW kurumlarının oluşumundan önceki koşullara, gelişmelere ve dünyadaki finansal yapıya değinilecektir. Ardından, yirminci yüzyılın ortalarındaki gelişmelerle BW konferansında oluşturulan ve günümüzde de işlevselliğini koruyan uluslararası finansal kuruluşların ortaya çıkış süreçleri ele alınacaktır. Çalışmanın son bölümünde, Bretton Woods kurumlarının kuruluşundan 1990'lı yıllara kadar geçen süreçte yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm ortaya koyulacaktır.

2. Bretton Woods Öncesi Dönemin Kısa Tarihçesi

Çevresi ile etkileşim içerisinde olan insan sosyal bir varlıktır ve çeşitli düzeylerde sosyal ilişki kurma ihtiyacı içerisinde. Dünyanın sınırlı kaynaklarını kullanmak durumunda olan insanlığın çok eski çağlardan beri çeşitli düzeylerdeki karşılıklı ilişkilerinin düzenini sağlamaya yönelik olarak özel bir çaba sarf ettiği bilinmektedir. Böyle bir düzen için kimi zaman savaşlar belirleyici olurken kimi zaman da barış ile sağlanan birliktelikler belirleyici olmuştur.

Dünyanın finans ve ekonomi konularındaki geçmişine bakıldığında da çeşitli düzeylerde birlikteliklere ve düzenlemelere rastlanmaktadır. Antik Yunan şehir-devletlerinin siyasi ve askeri bütünleşme olarak M.Ö. 478’de kurdukları Delos Birliği, günümüzde faaliyetini sürdüren uluslararası kuruluşların ilk hallerini simgeleyen bütünleşmelerden biri olarak kabul edilmektedir (Tonus ve Çatalbaş, 2013: 6). Yine farklı şehir-devletlerde basılan gümüş sikkelerin kolaylıkla takas edilebilmesini sağlayan Atina Yasası adını alan ve şehirlerarasında geçerli kabul edilen düzenlemeler de bu tür örnekler arasında sayılabilir (Pruthi, 2015: 5).

Roma İmparatorluğu büyüdükçe vergi toplamayı kolaylaştırmak amacıyla yapılan düzenlemeler, imparatorluğun her bölgesinde genel uyumu sağlayacak yasal ve kurumsal tedbirlerin alınması gibi birçok düzenleme şehirlerarası bütünleşmelerden uluslararası bütünleşmelere sistemli geçişin göstergeleri olarak kabul edilmiştir (Pruthi, 2015: 14-15).

1648 yılında gerçekleştirilen Westphalia Antlaşması, dünyanın en kanlı savaşlarından sayılan Avrupa’daki 30 yıl savaşlarını sona erdirirken, bu antlaşmanın küresel sistemi kökten değiştiren bir egemenlik anlayışının harekete geçmesine de neden olduğu bilinmektedir. ‘Ulus-devletin’ büyük imparatorluklar karşısındaki zaferinin simgesi olan bu barış antlaşması, devletlerin egemenlik ve eşitlik ilkelerini küresel çapta esas kurala dönüştürmüştür. Böylece yeni sistemde yerini alan, eşitlik ve egemenlik ilkeleriyle kurulan ulus-devletler arasındaki işbirliğinin, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yapılması yoluna gidilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle bakıldığında Westphalia Antlaşması ve onun katkısıyla ortaya çıkan eşitlik ve egemenlik anlayışının uluslararası kuruluşların oluşturulmasında önemli paylarının olduğu kabul görmektedir. Bu gerekçelerle egemen, ülkesel ve eşit ulus devletlerden meydana gelen uluslararası yeni sistem Westphalian Sistemi olarak da anılmaktadır (Tonus ve Çatalbaş, 2013:7).

Sanayi Devriminin güç kazanması ve Büyük Britanya’nın dışına yayılmasıyla, uluslararası finansal piyasalar daha da önemli hale gelmiştir. Finansal piyasaların hızlı gelişimi ülkelerin küresel anlamdaki işbirliğine olan gereksinimi daha da önemli kılmıştır. Zamanla bu tür gelişmeleri destekleyen ülkelerde, uluslararası finansal piyasaların devamlılığını sağlamaya yeterli kurumların gelişimi için uygun koşullar yaratılmıştır. ABD’nin doğusunda Philadelphia, Boston ve Baltimore gibi yerleri de içine alan finans merkezleri, uluslararası ve ulusal finansın etkin hale geldiği bölgeler olarak ön plana çıkmıştır. 19. Yüzyıl sonlarına doğru hem Almanya hem de Fransa’nın gelişmiş, genişlemeye uygun ve uluslararası finans ile tam olarak bütünleştirilmiş uluslararası piyasaları oluşturmuştur. Avrupa’nın diğer yerlerinde ve Amerika kıtasında da benzer piyasalar kurulmaya başlamıştır. Öyle ki, finansal piyasalar aracılığıyla yapılan işlemler, Buenos Aires ve Melbourne gibi uzak merkezlere kadar yayılmıştır (Obstfeld ve Taylor, 2003: 122-23). Bu kayda değer gelişmelerin uluslararası bütünleşmelerin önemini arttırdığı ve ihtiyaca cevap vermek üzere bazı girişimlerin yapıldığı görülmektedir. Bu tür girişimler genellikle ülkelerin kendi ekonomik güçlerini artırma amacı taşımış ve daha çok endüstrilemiş ülkelerin çıkarlarına hizmet etmiştir.

Dünya ekonomik sistemi 19. yüzyılda köklü değişimlere uğramış, sanayi devriminin itici gücüyle üretim potansiyelinde yaşanan artış küresel ekonomik piyasaların bütünleşmesine neden olmuştur. Bu bütünleşme, o dönemdeki gelişmiş ülkeleri, ürettikleri ürünlerin satılacağı yeni pazarların araştırılmasına sürüklerken; gelişmekte olan ülkeler de, hammadde ihraç etmek zorunda kalmıştır. Sonuç olarak gelişmiş ülkelerin yararına şekillenen bu oluşum; gelişmiş ülkelerin dışında kalan ülkelerin de değişimi ve düzenleme yapma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Buluttekin,2012: 2).

Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan bu gelişmeler, olumlu veya olumsuz yönleriyle tartışılmaktadır. Sanayi Devrimi'nin ilk dönemlerinde dünyanın en yoksul ekonomisi ile en zengin ekonomileri arasındaki gelir eşitsizliği kabul edilebilir boyutlardayken günümüzde, gelir dağılımındaki eşitsizlik büyük boyutlara ulaşmıştır. 19. yüzyılın başından itibaren ülke boyutundaki gelir eşitsizlikleri küresel eşitsizliğin baskın bileşeni olmuştur (Rodrik, 2013: 14-15; Rodrik, 2017:2). BW kurumlarının ilk kuruluş aşamasından itibaren eşitsizliklerin giderilmesi yönünde çeşitli vurgular yapılmış ve birçok düzenlemeye imza atılmış olsa da bu hedefe ulaşılmadığı görülmektedir.

Kökleri Westphalia Antlaşmasına dayanan ve Sanayi Devrimi ile ivme kazanan ulus-devletlerin yükselişinin Zollverein Birliği ve ardından Bismarck önderliğinde kurulan Alman Birliği ile doruğa ulaştığı bilinmektedir. Zollverein gümrük birliği, İngiltere'nin kendi merkezinde devam ettirdiği sürecin karşı tepkisi olarak, dağılmış küçük Alman prensliklerinin bir araya gelmesiyle 1834 yılında oluşturulmuştur. Böylece, Alman eyaletlerinin üreticileri, zanaat ve tarım ürünlerinin pazarlanabileceği daha büyük bir pazara kavuşmuşlardır. Bu oluşum, uluslararası ekonomik bütünleşmelerin başlangıcı olarak kabul edilen önemli bir örnektir. Bu gümrük birliği anlaşması üye ülkelerin arasındaki ticari engellerin azaltılmasını hedeflerken birlik dışına karşı korumacı önlemleri sürdürmüştür. Alman İmparatorluğu'nun Bismarck öncülüğünde 1871 yılında kurulmasıyla Alman Birleşme Hareketi başarıyla tamamlanmıştır. Almanya İngiltere'yi her açıdan destekleyebilecek güçlü bir devlet konumuna gelmiştir. Kuzey-Güney savaşlarının endüstrileşmiş Kuzey'in zaferi ile sonuçlanmasıyla, ABD 1860'ların ortalarından başlayarak güçlü bir devletin özelliklerini göstermeye başlamıştır. Benzer biçimde İtalya'da da dağıntık prenslikler ve krallıklar 1860'larda bir araya gelerek birleşmiş ve devlet oluşturmaya başlamışlardır. Japonya, 1868'deki Meiji devrimiyle orta çağın özelliklerini yansıtan sınıfsal yapısını değiştirerek, bürokratik kapitalizm biçimindeki bir yapıyla, Avrupa'dakinden farklı olarak varolan koşulları ile sanayi devrimini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Aynı dönemde Rusya da gerçekleştirdiği reformlarla büyük devlet olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Fransa ise varolan güçlü sanayisi ile sahnede büyük devlet olarak yerini sağlamlaştırmıştır. Adı geçen ülkeler, kapitalizmin sunduğu imkanları kendi bölgelerinde uygulamaya koymak ve ekonomi politikaları yoluyla birer güç merkezi olmak için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir (Tonus ve Çatalbaş, 2013:7 ve Kazgan, 2012: 8). Ulus-devletlerin dünya sahnesindeki yerlerini sağlamlaştırması, uluslararası bütünleşmelerin hız kazanarak oluşması açısından kayda değer bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

Ulus-devletlerin oluşumuyla birlikte Viyana Kongresi, Utrecht Antlaşması, Lahey Sözleşmeleri (1899-1907) gibi ülkeler arası birçok işbirliği çalışması da gerçekleşmiştir. Siyasi, ekonomik ve askeri alandaki bunca işbirliği denemelerine rağmen Avrupa ülkeleri üzerinde, Birinci Dünya Savaşının yıkıcı etkisi uzun yıllar boyunca hissedilmiştir.

2.1. Sanayi Devrimi Sonrasındaki Gelişmeler: Küreselleşmenin Yükselişi

Sanayi devriminden sonraki dönem 1870 – 1914, 1914 – 1945, 1945 – 1971, 1971 – 1990'lar olarak dört dönem halinde ele alınmaktadır. Her bir dönem, önde gelen özelliklerini tanımlayan başlıklar ile belirtilecektir.

2.2.1. 1870–1914 Dönemi “Küreselleşme Hareketlerinin Başlangıcı, İkinci Sanayi Devrimi”

Küreselleşme olarak da adlandırılan neoliberal düşüncenin özünü, Sanayi Devrimi ve sonrasında durmadan yayılma amacını gütmüş olan liberal düşünce oluşturmaktadır. Teknoloji, ulaşım ve iletişimin hızlı gelişimi, sermayenin mobilitesinde yaşanan artış küreselleşme hareketinin hem sonucu hem de sebebi halini almıştır.

İlk küreselleşme evresinin 19. yüzyılın ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşına kadar devam ettiği genel olarak kabul edilmektedir. Yabancı yatırım olarak biçimlenen sermaye ihracı önem kazanarak bu dönemin en göze çarpan bileşeni olarak öne çıkmıştır. Ulaşım olanaklarının belirgin biçimde arttığı bu dönemde tekelci kuruluşlar egemenliklerini kurarken, finansal sermaye güçlenmiş ve sanayi sermayesiyle iç içe geçmiştir (Ongun, 2012: 40).

İlk küreselleşme hareketlerinde finans sektöründe geliştirilen işbirliğinin ve uluslararası ticaretin etkili olduğu görülmektedir. Uluslararası finansal işlemlerde uluslararası altın standardının kullanılmaya başlaması bunların başında gelmektedir. Danimarka, Almanya, İsveç, Norveç, Belçika, Hollanda, İsviçre, Fransa ve ABD 1820’lerin başında İngiltere’yi örnek alarak altın standardına katılmış, 1870’den sonra da dünya ekonomisinin önemli bir kesimi altın para standardı yörüngesine girmiştir. 1880’lerin sonundan başlayarak tüm dünyada geçerli tek bir küresel finans sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Uluslararası finans sisteminin merkezi de Londra olmuştur. Kendi para birimlerini altına sabitleyen ülkeler, her bir para biriminin diğerlerine göre sabit döviz kurunu belirlemiştir. Böylece küresel çapta ödemelerin yapılmasına yönelik engeller ve döviz kuru riskinin ortadan kaldırılacağı düşünülmüştür. Bu nedenle, 1870-1914 yılları arasındaki dönem, sermaye akımları ve uluslararası ticaret bakımından en istikrarlı dönemlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Gençosmanoğlu, 2014: 58).

Altına sabitlenerek düzenlenen bu döviz kuru sistemi birçok ülke için istikrarlı ve güvenilir bir rejim olarak yerini almış, bağlayıcılık ve düzeni sağlayan bir araç gibi görülmüştür. Öte yandan, faiz oranlarının tüm ülkelerde yükselme eğilimi göstermesi ülkeler arası sermaye akımını hızlandırmıştır (Obstfeld ve Taylor, 2003: 124-25). Bu dönemde Amerika, Afrika ve Asya’da kurdukları sömürgelerle dünyanın önemli hammaddelerini ve kaynaklarını kontrol eden Avrupa ülkelerinin, Birinci Dünya Savaşı’na kadar geçen dönemde dünya ekonomisinin şekillenmesinde büyük önemi olduğu görülmektedir. 1869 yılında Süveyş kanalının, 1971 yılında Panama Kanalı’nın açılmasıyla birlikte taşıma maliyetleri azalmış ve dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleşmesi bağlamında kayda değer adımlar atılmış, çok uluslu şirketlerin önemi giderek daha çok artmıştır (Şenses, 2004: 3).

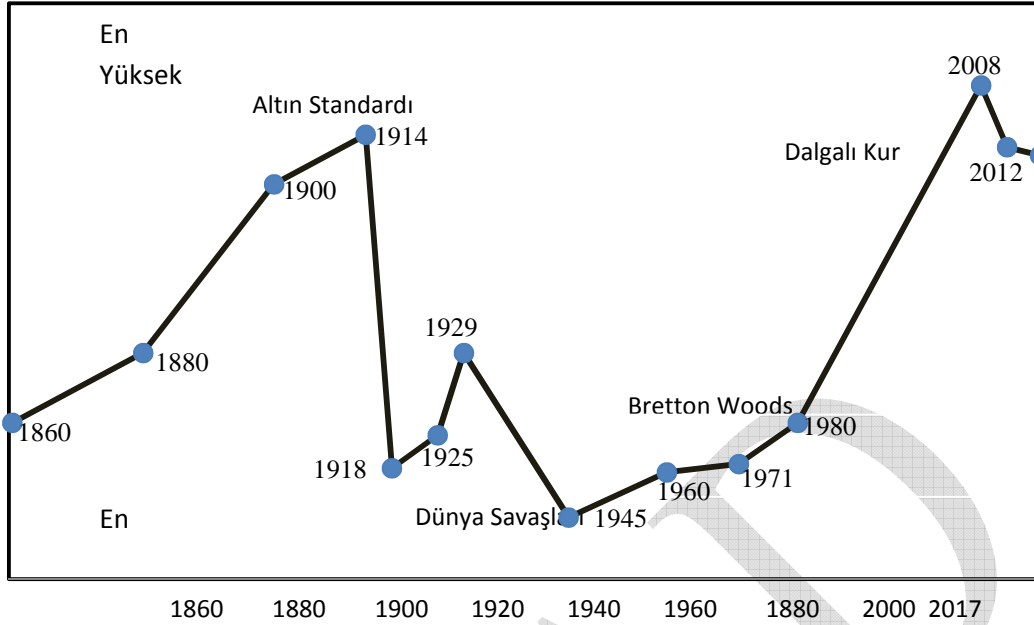
Finansal piyasaların gereksinim duyduğu kurumların hızlı oluşumu ve iletişimi kolaylaştıran telgrafın kullanımıyla, gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) sermaye piyasalarından yararlanma olanağını arttırmıştır. Dünya 20. yüzyıla girerken on yıllık bir dönemde İngiliz sermayesinin yaklaşık olarak yarısının ülke dışına yönlendiği görülmüştür. 1914 yılının başlarında GOÜ’de yabancı sermaye stokunun milli gelire oranının %32’ye yükseldiği kaydedilmiştir. Önceki yarım asırda kişi başına gelirin her yıl için ortalama %0,5 arttığı gözlemlenirken, küreselleşmenin etkisiyle bu oran %1,3’e yükselmiştir. Sanayileşen ülkeler ucuz hammaddelere erişim avantajlarını kullanmaya devam etmelerinin yanısıra üretmiş oldukları sanayi ürünlerine de geniş pazarlar bulabilmişlerdir. Sonuç olarak, sanayileşmiş ülkeler hem teknolojik hem de ekonomik açıdan dünyadaki diğer ülkelere göre daha hızlı gelişme olanağını bulmuşlardır. Sanayi üretimi dünyadaki bir grup ülkenin egemenliğine girmiş ve 1800’lerin ortalarına gelindiğinde İngiltere en büyük ekonomik güç haline gelmiştir. 1913 yılının başlarında, tablo tamamen değişerek sanayi üretiminde Almanya ve ABD İngiltere’yi geride bırakmışlardır (Gençosmanoğlu, 2014: 59). 1900’lerin ortalarında uluslararası bütünleşmelerin

oluşumunda belirleyici rol ABD'ye geçmiş ve ABD bu avantajı koruyabilmek adına önlemler almayı sürdürmüştür.

2.2.2. 1914 – 1945 Dönemi – “Büyük Buhran ve Dünya Savaşları”

Küresel ekonominin yıkımına şahit olunan 1914-1945 yılları, iki dünya savaşı ve Büyük Buhran sonucunda artan milliyetçi akımların yükselişi ve işbirliğinden uzak ekonomi politikalarının kötü etkilerinin yaşandığı yıllar olmuştur. Altın standardına olan güvenin Birinci Dünya Savaşı başladığında sona ermesiyle birlikte para politikaları iç siyasetin temel hedefi haline gelmiş ve bu politikalar savaştan doğan bütçe açıklarının kapatılması için bir yol olarak kullanılmıştır. Sonrasında da aynı para politikaları *komşunu fakirleştir* (beggar-the-neighbor) görüşünün inşası için kullanılmıştır. Para krizlerinin önüne geçebilmek ve altın rezervlerinin korunabilmesi amacıyla sermaye korumacılığı tüm dünyaya yayılmıştır. Bunun sonucunda dünya ekonomisi on yıllar boyunca kapsam açısından küreselden neredeyse otarsi düzeyine dönüşmüştür. Sanayi akımı en alt düzeye inmiş, uluslararası yatırımlara kuşkuyla yaklaşılmış, uluslararası fiyatlardaki ve faiz oranlarındaki ahenk tamamen kontrolsüz bir hal almıştır. Küresel sermaye genel anlamda finansın her alanında itibarsızlaştırılmış ve 1930'lardaki dünya buhranının temel nedeni olarak görülmüştür (Obstfeld ve Taylor, 2003: 125). Aşağıda yer alan Şekil 1'de 1945'lerde uluslararası ticaretin 1870 yılındaki seviyesine kadar gerilemiş olduğu görülmektedir. Şekil 1'de yakın tarihte sermayenin dünyadaki dolaşımı tahmini olarak biçimlendirilmiştir. Çalışma, 1990'lara kadar olan gelişmelere odaklanmışsa da küresel krizlerin küresel ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin yansıtılabilmesi açısından 2008 krizi sonrasındaki gidişat da tahmini olarak şekle eklenmiştir. Bu şeklin içeriğinin çalışmadaki diğer anlatımlara ve yorumlara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Birinci Dünya Savaşının bitiminde zaten yıpranmış olan Avrupa ekonomileri toparlanamamıştır. Bunun yanı sıra, ABD'nin hem sanayi hem de tarımsal üretimdeki arz fazlası büyük buhranı kaçınılmaz hale getirmiştir. ABD'de 1929 yılındaki borsa paniği ve hisse senedi fiyatlarındaki ani düşüş sonucu kendini gösteren bunalım kısa sürede Avrupa'ya sıçramış, 1929-1933 arasında işsizlik oranı ABD'de %3'ten, %25'e, İngiltere'de %20'ye ve Almanya'da %16'ya ulaşmıştır (Demir, 2001: 80). Krizin etkileri dalga dalga tüm dünyaya yayılarak, gelişmiş sanayilerin hammadde tedarikçisi olan GOÜ de dahil olmak üzere tüm ülkelerde hissedilmiştir.

Şekil 1. Sermayenin Dünya Geneline Dolaşımına Tahmini Olarak Genel Bir Bakış

Kaynak: 1860-2000 arası: Obstfeld, M. & Taylor, A. M. (2003). 'Globalization and Capital Markets', *Globalization in Historical Perspective*, Editors: Michael D. Bordo, Alan M. Taylor and Jeffrey G. Williamson, (University of Chicago Press, Chicago: January), s. 127, 2008-2017 arası: International Monetary Fund. 2017. *World Economic Outlook: Gaining Momentum?* Washington, April, s. 10, 98 ve International Monetary Fund. 2017. *World Economic Outlook: Seeking Sustainable Growth—Short -Term Recovery, Long-Term Challenges* Washington, October, s. 8, 42'den derlenmiştir.

1914-1945 yıllarını kapsayan 30 yıllık dönem boyunca, Birinci Dünya Savaşı öncesinde altın standardı sistemi yürürlükte iken yaşanan mali krize rağmen sistem sorunsuz bir şekilde işleyişine devam etmiştir. Savaşın bitişinin ardından 1925-1928 yılları arasında altın standardı sistemine dönüş için çaba harcanmış, 1929 yılında başlayan Büyük Buhranın da etkisiyle, 1931 yılında sisteme olan güven yitirilmiş ve 1936'ya geldiğinde bir daha dönülmek üzere vazgeçilmiştir. Finans alanındaki sorunlar ekonominin olumsuz koşullarının daha da derinleşmesine neden olmuştur (Gençosmanoğlu, 2014: 63).

İkinci Dünya Savaşına girilirken tüm dünyada uluslararası ekonomik bütünleşmelerin durma noktasına geldiği, ülkelerin kendilerini korumacılık duvarlarının arkasına çektiği ve ekonomik anlamda dış ülkelere tamamen bağımsız olarak kendi kendilerine yeterli olabilme çabasına girdikleri bir sürece tanık olunmuştur. Ülkeler ekonomik krizin tesirlerinden kendilerini uzak tutma yoluna gitmişlerdir. ABD'nin yaklaşık 25 bin tür ürün ithalatına %53'e varan tarifeler uygulaması bu durumun en açık örneklerindedir (Koçtürk ve Kocaefe, 2014: 66).

2.2.3. 1945 – 1971 Dönemi “Bretton Woods Dönemi ve Uluslararası Finansal Kuruluşların Ortaya Çıkışı”

Bretton Woods dönemi olarak anılan 1945-1971 yılları, küresel ekonominin yeniden kuruluşu için girişimlerin şekillenmeye başladığı yıllardır. 19. Yüzyıl başlarında İngiltere birçok alanda nasıl dünyadaki en büyük güç konumunda idiyse, İkinci Dünya Savaşının bitiminde de ABD, dünyanın en büyük gücü haline gelmiştir. ABD, serbest piyasa ekonomisinin kendi koşullarıyla uygulanmasını istemiş, ardından dünya ekonomisi, ABD'nin önderliğinde kurulan Uluslararası Kuruluşlar tarafından yönetilmeye ve yönlendirilmeye çalışılmıştır. İngiltere'nin, içinde bulunduğu zorluklar nedeniyle

savaş öncesinde dünyanın giderek yıkılan ekonomik sisteminin iyileştirilmesi yönünde yeterince müdahale edememesi ve ABD'nin bu rolü üstlenmesi beklendiği halde ilk adımı atmadaki isteksizliği bunalımı daha da derinleşmiştir. Bu gerileme ve durgunluğun 1940'lı yılların sonlarına kadar devam ettiği gözlemlenmiştir.

BW'un mimarları 1930'ların başında gerçekleşen ve büyük önem taşıyan uluslararası finansal krizlerden dersler çıkarmışlardır. Sözü edilen krizlerden önce uluslararası finans dünyası, uluslararası özel yatırımcıların ve o dönemde halen çoğunun mülkiyeti şahıslara ait olan bazı merkez bankalarının egemenliği altına girmiş bulunmaktaydı. Bu gruplar kapitalin sınırların ötesine kolay hareketinin önündeki ulusal engellerin kaldırılmasını ve devletin ekonomiye müdahalesini kısıtlanmayı öngören *Laissez faire* (bırakınız yapsınlar) öğretisini ve uluslararası ödemelerde yaşanan dengesizliklerin uluslararası altın standardının kendiliğinden işleyişiyle düzene girdiği anlayışı desteklemekteydiler. 1930'ların başında bu düzen yıkılırken, liberal bakış açısı ve bu anlayışı destekleyenler ayrıcalıklı konumlarını kaybetmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, eğer böyle bir dönemde çok taraflı bir finansal düzen inşa edilecekse, bu düzenin inşasında devletlerin aktif katılımlarının kaçınılmazlığı açıkça görülebilmüştür (Helleiner, 2009: 2).

İkinci Dünya Savaşı henüz sona ermeden ekonomik güç olarak egemenliğini belirginleştiren ABD'nin politika tasarımcıları, yeni kurulacak çok taraflı bir küresel ekonomi düzeni işinde öncülük etmek üzere kararlı bir şekilde eyleme geçmişlerdir (Helleiner, 2009: 2). 1943 yılının Eylül ve Ekim aylarında ABD öncülüğünde İngiltere ve ABD'nin önde gelen iktisatçıları ve devlet adamları Washington'da bir araya gelerek bir dizi seminer düzenlemişlerdir. ABD; Hazine Departmanı adına katılan finansal politika sorumlusu Harry Dexter White, ticaret politikası sorumlusu Harry Hawkins ve bir takım orta sınıf devlet görevlilerinin oluşturduğu yetkili bir kurul ile temsil edilmekteydi. İngiltere ise; ticaret, ekonomi ve ilgili kurumların görevlileri ile John Maynard Keynes'in de Hazine Departmanı adına aralarında olduğu yetkili bir kurul tarafından temsil edilmekteydi. Toplantının ana hedefi devletlerin resmi taahhütlerini içeren resmi görüşmeleri yürütmek olarak belirlenmemiştir. Aslında, resmi olmayan bu görüşmeler her iki tarafın görüşlerinin öne sürülebilmesine, savaş sonrasında yürütülecek olan ekonomi politikalarında hemfikir olup olmadıklarının ortaya konulması amacı taşımaktaydı. İngiltere ve ABD'nin gözetiminde 1941 yılında hazırlanan fakat hayata geçirilememiş olan Atlantik Demeci'nin "*Yedinci Madde*"si (*Article Seven*) üzerine oturtulmuş bir programın belirginleştirilmesi diğer bir amaçtı (Irwin, vd., 2008: 45-46). Oldukça diplomatik olarak yürütülen bu seminerler, İngiltere ve ABD'nin her açıdan kendi çıkarlarını gözeterek yürütülmesine rağmen BW görüşmelerinin temelini oluşturması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşının gerçekleşmesinde en önemli payın, 1930'ların koruma duvarları arkasına sığınan ekonomi bloklarına ait olduğu savunulmaktaydı. ABD'nin politika yapımcıları 1930'lardan önceki dönemin klasik liberal anlayışa geri dönüşe karşıydılar. Liberal çok taraflılığı, 'New Deal'² veya başkalarına önderlik eden yepyeni uzlaşmacı ekonomik stratejilerle birleştirme çabasını gütmekteydiler. 1940'lara girilirken İngiltere'nin savaş sonrasındaki ekonomisinin tasarlanmasına öncülük eden strateji uzmanı Keynes de bu görüşü paylaşmıştır. Hem White hem de İngiliz muhatabı Keynes, küresel finansın geniş katılımlı bir idarenin altına girmesi gerektiğine yönelik hedeflerini tasarımlarının temel hedefi olarak ön plana çıkarmışlardır (Helleiner, 2009: 2).

Öte yandan, Helleiner'e göre, ileri sürülen görüşlerde genel olarak arka planda tutulan Latin Amerika ülkeleri, konferansa katılan ülkeler arasında belirgin bir çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu

² New Deal-Yeni Düzen: 1933 ve 1938 yılları arasında ABD'de yürürlüğe giren ekonomiye yönelik bir politikadır. Bu politikanın hedefi 1929 Büyük Buhran sonrası ekonomik toparlanmayı ve iyileştirmeyi gerçekleştirmektir.

ülkeler BW kurumlarının ilk tasarısının önemli destekleyicileri ve katkı verenleri olmuşlardır. Latin Amerika ülkeleri 1930'ların sonlarında kendi gelişim hedeflerine olan desteği nedeniyle Roosevelt yönetimini memnuniyetle karşılamışlardır. Büyük Buhran'ın patlak vermesiyle birlikte bu hedefler birçok Latin Amerika ülkesi için gittikçe artarak ana amaç haline gelmiştir. White'ın taslak planı ilk olarak İngilizlere değil, Ocak 1942'de Rio'da düzenlenen bir Amerika kıtası konferansı sırasında Latin Amerikalılara tanıtılmıştır. Amerikan politika yapıcıları Latin Amerika'nın desteğini almaya özen göstermişler ve bu taslak planda Latin Amerikalı politika yapıcılarının ortaya koyduğu koşulları da dikkate alarak plana eklemişlerdir. Ayrıca 1942 Rio Konferansı'nın delegeleri, adı geçen planın sonradan düzenlenebilecek çok taraflı bir konferansta ele alınmasını ilk olarak önerenler olmuşlardır. Böylelikle Latin Amerika bürokratları BW toplantısına giden yolu çizen 1943-1944 müzakerelerine aktif olarak katılmaya devam etmişlerdir. Temmuz 1944'teki konferansta temsil edilen ülkelerin neredeyse yarısını oluşturarak tüm müzakerelerde aktif rol almışlardır (Helleiner, 2014: 6-7).

ABD-Latin Amerika ülkeleri arasında süregelen bu temasların, BW görüşmelerinin siyasi dinamiklerini şekillendirmekle kalmayıp, konferansın sonunda gerçekleştirilen anlaşmalar bağlamında da önemli oldukları görülmektedir. Bu işbirliklerinin özellikle iki etkisi ön plana çıkmaktadır. İlki, BW kurumlarının çok taraflı olacak biçimdeki tasarımı, diğeri ise BW'un uluslararası kalkınmayı desteklemesidir. Bu bağlamda bakıldığında genel olarak kabul görülen aksine bu anlaşmanın kaynağının sadece Anglo-Amerikan kökenli olmadığı, daha çok ABD-Latin Amerika siyasal zemini üzerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır (Helleiner, 2014: 15). Bu bilgiler ışığında sonraki dönemlerde, inşa edilen yeni küresel finansal yapıdan ve uluslararası finansal kurumların kararlarından ve önerdikleri programlardan en çok zararı gören ülkelerin başında Latin Amerika ülkelerinin olması oldukça ironiktir.

White-Keynes görüşmeleri sürerken, Temmuz 1944'te küresel ekonominin yeni egemen gücü ABD önderliğinde New Hampshire eyaletinin Bretton Woods bölgesinde, yeni küresel ekonomi düzeninin savaş sonrasındaki oluşumunun tasarlanabilmesi için 45 ülkenin delegeleri toplanmıştır. Konferanstaki başlıca hedefler endüstrileşmiş ve gelişmiş ülkelerin çıkarlarına uymayacak ekonomik temelli çatışmaların engellendiği, serbest ticaretin korunduğu ve ülkeler arasındaki ödemelerin bir düzene dayandırıldığı uluslararası yeni bir parasal sistemin oluşturulması olarak belirlenmiştir. Bu konferans, sabit ama ayarlanabilir kambiyo düzeninin temel alındığı küresel bir para sistemini önerirken, kapitalizmin karşılaştığı krizin önüne geçilmesi ve yepyeni bir küresel ekonomi sisteminin tasarlanması hedefiyle Bretton Woods ikizleri olarak da bilinen iki yeni kurumun oluşmasıyla sonuca bağlanmıştır. Bu kurumlar; uluslararası para piyasasındaki işleyişi sağlayacak ve kısa vadedeki ödemeler dengesi yardımlarını karşılayacak olan Uluslararası Para Fonu (IMF veya Fon) ile az gelişmiş ülkelerin yeniden yapılanmalarına ve kalkınmalarına yönelik çalışmaları yürütecek olan ve daha sonra Dünya Bankası adını alacak olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasıdır. Bu kuruluşlar her ne kadar küresel bir niteliğe sahip olsalar da, bünyelerine yalnızca kapitalizmi kabullenen ülkeleri almışlardır. Bu oluşumun karşısında da Sovyet Rusya'nın öncülük ettiği sosyalist bloğun yer aldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasıyla birlikte ekonomik anlamdaki egemenliğini kurmuş olan ABD'nin bu gücünün zorunluluktan kabul edilmesiyle birlikte uzlaşılacak yeni kapitalist sistem yapılırken, sistemin odağında Amerikan doları altına endekslenmiş olarak rezerv para statüsü kazanmış, diğer tüm ülkelerin ülke paralarının dolara endekslenmesiyle de yeni bir sabit döviz kuru düzeninin kurulmasına çalışılmıştır (Oğuz, 2004: 26; Irwin vd., 2008: 84-90; Tonus ve Çatalbaş, 2013: 9-10).

Sonraki 20 yıl süresince bu hakim düşünce değişmemiş ve sağlamlığını korumuştur. Bu dönemde sermaye piyasalarının eski gücüne kavuştuğuna tanık olunmuşsa da, böyle bir dönüşüm oldukça yavaş gerçekleşmiştir. Fakat 1960'ların sonuna doğru uluslararası sermaye kolayca

frenlenemez olmuş ve nihayetinde işleyişinin tesiriyle o zamana kadar üzerinde uzlaşılma sağlanmış olan ve kararlılıkla sürdürülmekte olan sabit kur sisteminden vazgeçilmesine neden olmuştur (Obstfeld ve Taylor, 2003: 125). BW Anlaşmalarıyla karara bağlanan bir başka kayda değer yenilik de *ilk defa olarak* küresel finansın olanakları aracılığıyla daha yoksul üye ülkelerin kalkınmasına destek olmak yolunda uluslararası resmi bir taahhüt oluşturulmasıydı (Helleiner, 2009: 4). Verilen bu taahhüdün ve bu yönde gerçekleştirilen eylemlerin ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin kendi çıkarlarına uygun yönlerde değerlendirildiği çeşitli çalışmalarda sıklıkla belirtilen bir konudur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunulan kalkınma modellerinin, daha çok yeni pazarlar oluşturma amacını güden gelişmiş ülkelerin politikalarına uygun bir yapıya sahip olmaları nedeniyle BW kurumları çok eleştirilmiştir. Bu tür eleştiriler günümüzde de bütün yoğunluğu ile devam etmektedir.

Bir yandan da ABD, olası çok taraflı bir ticaret anlaşması üzerinde, 1944 yılı başlarında Kanada ile de görüşmeler yürütmekteydi. Kanada heyeti, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri kapsayacak çok taraflı bir ticaret kongresinin İngiltere'nin isteksizliğine rağmen toplanarak uluslararası ticarete zarar veren ithalat kotaları ve gümrük tarifeleri üzerinde görüşülmesinin oldukça yararlı olabileceğini önermişti. Bu görüşmeler sonradan Dünya Ticaret Örgütü adını alacak olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın imzalanmasına giden yolu açmıştır (Irwin, vd., 2008: 52). GATT'ın kurulmasıyla küresel ticarete egemenliğini sürdüren ayrımcılığın yok edilmesini amaçlayan karşılıklı ve geniş katımlı taviz ilkelerinin esas alınması, gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenerek indirimler yapılmasının sağlanması, ekonomideki ve ticaretteki ilerlemeyi sağlamak adına ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, net gelir hacminin ve efektif talebin genişlemesi, dünya kaynaklarının kullanımının gelişmesi ve yüksek istihdamın sağlanması vasıtasıyla yaşam standartlarının artırılması hedeflenmiştir (Oğuz, 2004: 26).

1944 yılında üzerinde uzlaşılan BW anlaşmaları İkinci Dünya Savaşı'nın ardından küresel ekonomik sisteme damgasını vurmuştur. Savaş ekonomisinin terk edilerek serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci Dünya Bankası, IMF ve GATT olarak üç ana öge temelinde inşa edilmiş ve kurumsal çerçeve tanımlanmıştır. Fakat savaş sonrası dönemde sanayileşmenin ve büyümenin çevresel etkileri ve yarattıkları çevresel sorunlar henüz bilinmemekteydi. Uluslararası kurumlar henüz çevre duyarlılığı ile ilgili hiçbir düzenlemeye girişmemişlerdi. Ekonomik gelişmelerin çevresel boyutu üzerindeki tartışmalar ancak 1960'lardan sonra konuşulmaya başlanmıştır (Orhan ve Güllü, 2008: 214).

Kurulan bu sistemin işleyişin güvence altına alınabilmesi, başka bir dünya savaşı yaşanmaması ve barışın korunması için 24 Ekim 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler (BM), Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 1920'de kurulan Milletler Cemiyetinin başarısız uygulamalarından gerekli dersler almıştı. Bu nedenle BM daha bütünleştirici ve tüm ülkelere açık olacak biçimde tasarlanmıştır. BM'in kuruluş süreci ABD ve İngiltere tarafından 1941 yılında yapılan Atlantik Bildirisine kadar götürülebilir ve bu açıdan bakıldığında BM'nin temellerinin de diğer BW kurumları gibi henüz savaş sona ermeden atıldığı anlaşılmaktadır.

Kuruluşlarının hemen ardından IMF'ye ve Dünya Bankası'na 1947 yılında üye olan Türkiye, IMF destekli istikrar politikalarını uygulamaya koymuştur. Türkiye, IMF ile en çok Destekleme Düzenlemesi (Stand-by Anlaşması) yapan ülkeler arasındadır. Dünya Bankası'na üye olan bir ülkenin IMF'ye de üye olması şartı aranmaktadır. IMF'den ayrılan ülkeler Dünya Bankası'ndan da ayrılmak zorundadır. Fakat IMF'ye üye olan bir ülkenin Dünya Bankası'na üye olma zorunluluğu bulunmamaktadır.

Bretton Woods dönemi (1945-1971) küresel ekonominin yeniden inşası için önemli adımların atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde ticaret akımları kayda değer bir gelişme göstermiş, ekonomik

büyüme tüm dünya tarihindeki en hızlı atağına geçmiştir. Sermaye piyasalarının yaşanan iki dünya savaşında kaybolan güveninin yeniden inşası kolay olmamıştır. IMF, para krizlerini önlemek amacıyla başlarda sermaye denetimlerini onaylamış bu yaklaşım daha etkin para politikalarının yürütülebilmesi için devletlere daha çok güç sağlayarak bir miktar özerklik tanımıştır (Obstfeld ve Taylor, 2003: 125).

Bu dönemi, günümüzün finansal sisteminin temelini atıldığı dönem olarak anmak doğru olacaktır. İlerleyen dönemlerde küresel güç konumundaki ABD mevcut sistemin korunması ve geliştirilmesi amacıyla pek çok düzenleme ve önlem paketleri hazırlamıştır.

2.2.4. 1971 – 1990 Dönemi

1971-1990 döneminde, Bretton Woods sonrası esnek kur dönemi olarak bilinen farklı bir akım açığa çıkmıştır. Sabit kur sisteminden pek çok çekinceyle beraber vazgeçilmiş olmasına rağmen bazı ülkeler halen yeni rejimler kurma yolunda çalışmaya devam etmiştir. Tüm bunların yanısıra, 1970-1990 yıllarını kapsayan dönemde, sermaye hareketliliğinde önemli bir artış yaşanmıştır. Endüstrileşmiş ülkeler, dalgalı döviz kurunun piyasa gelişmelerine ayak uydurabilen yapısına güven duymaya başladıklarından, pek çok kontrol kaldırılmıştır. Bu gelişme tüm ülkelerde sermaye hareketliliğini teşvik etmiştir (Obstfeld ve Taylor, 2003: 125).

Özellikle ABD (yavaş büyümeden endişeli olan) ve Almanya (yüksek enflasyondan endişe duyan) olmak üzere sistemdeki belli başlı ülkeler sabit kur sistemini yürütmeye yönelik ülke içinden gelen politik baskıyı kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. 1970'lerin sınırlı sermaye akımı bile, önde gelen para birimlerine karşı gerçekleştirilebilecek şiddetli spekülasyon saldırılarına olanak sağlayabileceğini göstermiş ve dolara sabitlenmiş döviz kuru sisteminin yeniden elden geçirilip yürürlüğe koyulmasına yönelik sonuçsuz girişimlerin ardından, sanayileşmiş ülkeler 1973 yılının başlarında dalgalı döviz kuruna geçmek üzere geri adım atmışlardır. Bu durum her ne kadar o dönemde geçici ve acil bir önlem olarak görülmüşse de, uzun yıllar geçmesine rağmen dalgalı kur sistemi yürürlükte kalmıştır (Obstfeld ve Taylor, 2003: 133).

Regülasyon esasına göre kurulmuş olan eski finansal yapı, 1970'lerde faiz sınırlarının yükselmesiyle, dalgalı döviz kuru düzenine geçmiş, dış ticarete yönelik finansmanın öne çıkması gibi pek çok gelişmeyle zorlanmaya başlamıştır. Sistem kendi içerisinde giderek zayıflamış, bir takım çağdaş finansal aracın geliştirilmesi de bu süreci hızlandırmıştır. Sözü edilen finansal araçlar arasında, kur riskinin etkisinden korunma amacıyla geliştirilmiş olan options, futures ve swap işlemleri, opsiyon tahvilleri, hisse senedine konvertibl bonolar, değişken faizli tahviller ve değişken faizli krediler sayılabilir. Bu gelişmelerle birlikte, regülasyonun yoğunlaştığı ülkelerde, Euro piyasaların etkisiyle rekabet güçleri azalan finans kesimleri, regülasyonun kaldırılması yönünde lobi faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır. 1970'lerin son çeyreğinden başlayarak, ülkeler ulusal finans sistemleri üzerine uyguladıkları denetimleri gevşetmeye başlamış ve gelişmiş ülkelerle birlikte GOÜ'ü de kapsayan bu süreç sonraki on yıllarca sürmüştür (Ongun, 1993: 39).

Hükümetlerin finansal sistem ve piyasalar üzerindeki denetimi sona ererken, dolaylı da olsa denetimi elinde tutan güç merak uyandırıyor. Bu sorunun cevabı 1980 yılında ABD Başkanı seçilen Ronald R. Reagan'ın ifadelerinde aranabilir (Boughton, 2001: 849):

“IMF, uluslararası finansal sistemin temel taşıdır. IMF'nin finansal desteğinin giderek artacağına olan inancım tamdır... Bu kota yükseltme yasası sadece Amerika'nın her yandaki ticaret ortaklarının kalkınması için değil, tüm uluslararası finansal sistemin istikrarı için yaşamsal önem taşımaktadır. Bu yasa aynı zamanda Amerika'daki sürdürülebilir kalkınma için de gereklidir.

Ronald R. Reagan

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı

27 Eylül 1983”

James M. Boughton editörlüğünde hazırlanan ve çalışmamızda incelenen dönemlerin irdelendiği ‘*The Silent Revolution: The International Monetary Fund, 1979–1989*’ başlıklı IMF yayınından bahsetmek yerinde olacaktır. Kitabın ‘*Sessiz Devrim*’ anlamına gelen adı her ne kadar dünya ekonomisinin ve finansal sistemin 1970’lerde ve 1980’lerde geçirdiği evrime ve IMF’nin kendi içindeki değişime ve dönüşüme işaret ediyorsa da, uluslararası finansal sistemin gelişiminde IMF’ye yüklenen rolün hangi düzeyde önemsendiğini gösterebilmektedir:

“1980’ler 1970’lerden çok daha fazla ekonomik başarılar getirmiştir, özellikle de fiyat istikrarı bağlamında. Her ne kadar küresel üretim büyümesinde 1970’lerde başlayan azalma eğilimi devam etmiş olsa da, politika belirlemedeki aşama aşama olan ilerleme, 1990’larda birçok ülkenin tadını çıkardığı enflasyonsuz büyümenin zeminini hazırlamıştır. Bununla birlikte dünya ekonomisinin büyük bir çoğunluğu yüzyılın en şiddetli ekonomik sıkıntularına katlanmak durumunda kalmıştır (Boughton, 2001: 21)... 1980’lerdeki büyük ve ani değişiklikler IMF’nin kendi rolünü ve uluslararası para sistemini şekillendirmedeki ve rehberlik etmedeki becerisini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. On yıl boyunca IMF’nin Yönetim Kurulu, idaresi ve çalışanları kurumun doğasının kalbine işlemiş olan yönetsel sorunları istişare edip gidermeye çabalamışlar ve bu çaba 1990’lar boyunca da yankılanmıştır” (Boughton, 2001: 4).

Bu dönüşüm sürecinde IMF’nin kendi yönetsel sorunları üzerine özeleştiride bulunduğu noktalardan bazılarının paylaşılması uygun görünmektedir:

- Genişleyen uluslararası özel kredi piyasaları karşısında, Fon yalnızca resmi finansal arabulucu mu olmalıydı yoksa finansal ve yönetsel bir danışmanlığın ötesine geçmemeli miydi?
- Fon, gerek duyulduğu zaman ve yerde uluslararası finansmanı sağlayabilmek adına piyasalara güvenebilir miydi?
- Fon, geleneksel borçlandırma kaynaklarını desteklemek üzere piyasalardan borç almalı mıydı?
- Sanayileşmiş veya gelişmekte olan ülkelere resmi finansmana yönelik olarak gelebilecek olası talep değişiklikleri karşısında, Fon, yapısal reformlarla ve uzun dönem borçlandırmayla daha mı çok ilgilenmeliydi, yoksa sadece borçlandırma işine odaklanarak çok taraflı kalkınma bankasına mı dönüşmeliydi?
- Dalgalı döviz kuru sistemi içerisinde, Fon, güçlü ülkelerin kendi döviz kurlarını sağlamlaştırması ve ekonomi politikalarının düzenini sağlamak adına onlara etkide bulunmaya kalkışmalı mıydı, yoksa enerjisini nüfuzunun daha çok hissedilebileceği daha zayıf ülkelere mi odaklamalıydı?
- Fon’un Kurucu Anlaşma Maddeleri (Articles of Agreement) uyarınca, uluslararası finans sisteminin, “ana rezerv para” olarak SDR yörüngesi çerçevesinde yeniden düzenlenmesi kullanışlı olabilir miydi?
- Fonun en önde gelen rolü, GOÜ’in kayıtsız şartsız finanse edilmesi mi olmalıydı, yoksa Fon, borçlanan ülkelerin ekonomik politikalarının tasarlanması işine olduğundan daha mı çok eğilmeliydi? (Boughton, 2001: 4).

IMF'nin bu tür özeleştirilerine rağmen, hem kurum içinden hem de Az Gelişmiş Ülkeler (AGÜ) ile GOÜ başta olmak üzere kurumun dışından da genel olarak beklenen köklü reformları yeterince yapamıyor olması da sıklıkla eleştiri almaktadır. Fonun izleyeceği yöntemlerin belirlenmesine yönelik karar alma sürecinde, üye ülkelerin ekonomik güçlerine denk olarak ve fona yaptıkları finansal katkı oranında belirlenen bir kota temelinde saptanan ağırlıklı oy sistemi uygulanmaktadır. Bu sisteme göre üye ülkelerin oy hakları eşit değildir. Fonun karar alma sürecinde en çok söz hakkına sahip olan ülkeler en çok finansal katkıyı yapanlardır. Buna bağlı olarak kotaları en yüksek üyeler ile para birimi genel rağbet gören ülkeler, AGÜ ve GOÜ için çok önemli sayılacak konularda oylarını kendi çıkarlarına uygun olarak kullanabilmektedirler. Bu genel görünüm yoksul ülkelerin kurumun karar alma süreçlerinde etkin olamamaları ve zaten ekonomileri IMF'ye bağımlı olan bu ülkelerin kendi geleceklerinin tamamıyla IMF'nin yüksek oy hakkına sahip gelişmiş ülkelerin önceliklerine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca ağırlıklı oy sistemi uygulaması gereğince oy sistemini de ilgilendiren reformların yapılabilmesi ve önemli kararların alınabilmesi için yüzde 85 oy çoğunluğu gerekmektedir. Bu tür oylamalarda yalnızca ABD'nin %16,52 olan oy oranı (2017'ye göre) veto etmeye yeterli olmaktadır. ABD'nin IMF ve Dünya Bankası üzerindeki nüfuzunun boyutu ve kendi çıkarına uygun kararların alınması yönündeki etkisi bu tabloya bakıldığında dahi yeterince anlaşılabilir. Öte yandan IMF'nin ilk kuruluşunda ABD'nin yaklaşık %31oy oranı ve diğer tüm üye ülkelerin oy oranı toplamının yaklaşık %69 (Boughton, 2001: 49-50) olduğu göz önüne alındığında şimdi gelinen nokta yeterli olmasa da adil oy hakları dağılımı yönünde bir ilerleme sayılabilir.

Ayrıca eski bir IMF çalışanı da hem bu soruna hem de politik çıkarlara hizmet etmeye dönüştürülen IMF programlarına dikkat çekerek 1980'lerin sonunda koşullara uygun olmadıkları halde programlardan yararlanan ülkelerin durumlarının ekonomik faktörlerle açıklanamayacağını belirtmiş ve şöyle eklemiştir: “*Kararlar artık geri ödeme koşullarının uyumluluğuna dayalı olarak alınmıyordu, borç verme işi giderek artan bir biçimde, önde gelen gelişmiş ülkelerin politik tercihleri tarafından yönlendiriliyordu*” (Thacker, 2006: 113).

ABD ve müttefikleri politik çıkarlarını gözeterek bir uluslararası para kuruluşu üzerinde nüfuzlarını kullanabilmekte ve karar paketlerinden dilediklerinin kabul edilmesini veya edilmemesini yönlendirebilmektedirler. Uluslararası bir finans kuruluşu olarak etkinliklerini tarafsız olarak yürütmesi ve küresel sistemin tamamının çıkarını gözetmesi gereken IMF'nin, ABD'nin başını çektiği belirli bir grup ülkenin çıkarlarına ters düşmeyecek biçimde çalışmak durumunda olarak reformlarını tüm üye ülkelerinin çıkarlarına uygun bir biçimde nasıl gerçekleştirebileceği merak konusudur.

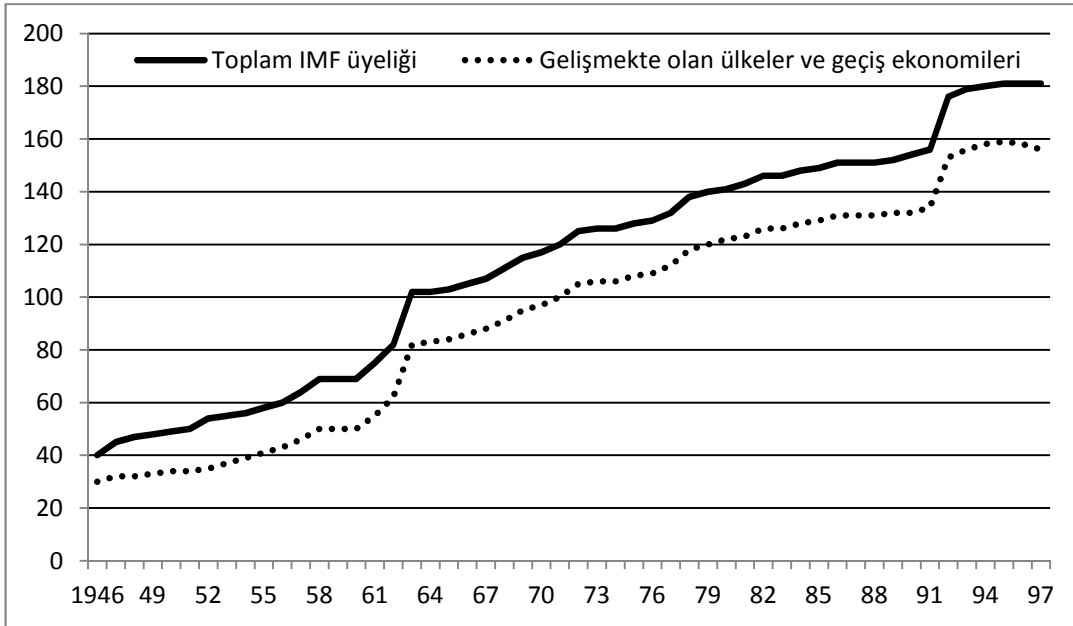
Öte yandan ABD hükümeti tarafından yapılan “tekrar tekrar diğer ülkelere Fon ile üye ülkeleri arasındaki anlaşmalarda arabuluculuk yapılmayacağı bildirilmektedir” açıklamasına rağmen ABD'nin diğer gelişmiş ülkelerle birlikte dolaylı da olsa resmi veya gayri resmi yollarla Fon'un programlarını etkilediğinin altı çizilmektedir. Yapılan araştırmalarda IMF'nin kendi programlarında ancak yediye bir oranında tarafsız kalabildiği bulgusuna ulaşıldığı vurgulanmaktadır (Thacker, 2006: 113).

Yeni bir bakış açısı kazanabilmek ve uluslararası finansal sistemin sağlıklı işleyişini sağlayabilmek uğruna çıkardığı dersler bağlamında bakıldığında, IMF tarafından 1980'lerde gösterilen ve yukarıdaki paragraflarda söz edilen çabaların aşağıdaki beş çağırışımı ortaya çıkardığı belirtilebilir:

- İlk olarak, başarılı denetim ve koşulluluk işbirliği gerektirmektedir. Fon, ülke ekonomisini baskı altında tutan siyasi ve kültürel kısıtlamaları kavramalıdır ve ülke de sağgörülü eylemin kapsamını sınırlayan ekonomik gerçekleri anlamak durumundadır.

- İkincisi, döviz kuru politikaları üzerindeki etkili denetim, Bretton Woods türü bir sistemi gerektirmemektedir, daha çok o politika hedefleri ve döviz kurunun ekonomik politikadaki işlevi üzerinde genel bir uzlaşmayı gerektirmektedir. Bu tür bir uzlaşımın yokluğu nedeniyle 1980'lerde IMF'nin denetim yönü zayıflamıştır.
- Üçüncüsü, tek başına özel sermaye piyasaları uluslararası finansal krizleri genel anlamda yeterli ve istikrarlı bir biçimde göğüsleyemez. Çünkü yatırım sahipleri ve hak talepleri çok çeşitlidir ve birçok ülkenin kendi düzenleyici sistemi altındadır, kazançta da farklılıklar gösterir. Piyasa-dostu çözümler üretilebilmesi yolunda, çok taraflı bir arabulucu, daha yapıcı ve hatta daha köklü bir işlev görebilir.
- Dördüncüsü, bir para kuruluşu olarak tasarlanmış olan Fon, dünyanın karşı karşıya kaldığı ekonomik problemleri tek başına çözemez. 1980'lerde Fon, Dünya Bankası ve diğer kurumlar tarafından gösterilen işbirliği kısmen başarı sağlamıştır. Bununla birlikte bu çaba, bu kurumların 1990'larda gerekli olacak çok daha yüksek bir koordinasyon seviyesine hazırlanmalarına hizmet etmiştir.
- Beşincisi, Fon'un finansal yardımının verimliliği alıcı ülkelerin hem makro hem de yapısal ekonomik reformlarını uygulama yolundaki kesin kararlılıklarına bağlıdır. 1980'ler boyunca, Fon kendi görev kapsamını kısıtlayarak, makroekonomik politikalara doğrudan koşulluluğu uygulamaya yönelik olarak sınırlamış ve ekonomik odaklı değil de salt siyasi hedeflere yönelik müdahale biçiminde yorumlanılmasına neden olacak eylemlerden kaçınmıştır. Bu nedenle başlangıçta elde edilen başarılar Fon'un, yapısal reformların desteklenmesinde daha etkin bir işlevi yerine getirmesi yönündeki tereddütleri ortadan kaldırmıştır (Boughton, 2001: 49-50).

IMF'nin kendi bakış açısında ve uygulamaları yönünde yukarıda sözü edilen atılımlarına rağmen 1970'ler, gelişmiş ülkeler bakımından enflasyonun tırmandığı, işsizliğin arttığı, büyümenin yavaşladığı ve ekonomik performansın düştüğü yıllar olarak görülmüştür. 1970'lerin ikinci yarısından sonra az gelişmiş ülkelerin dış borçlarının olağanüstü bir hızla büyümesi sonucunda bu ülkelerin ekonomilerine yönelik karar alma süreçlerinde IMF ve Dünya Bankasının, dolayısıyla egemen devletlerin geçici olarak araya girme uygulamalarının sürekli hale gelmesine neden olmuştur. 1979 yılında Dünya Bankası tarafından yürürlüğe konulan ve sonradan İstikrar ve Yapısal Uyum Programı (İYUP) olarak adlandırılan Yapısal Uyum Programları, uluslararası finansal kuruluşlarının borçlu az gelişmiş ülkeler ve GOÜ ekonomileri üzerinde olan kalıcı denetimlerinin en önemli araçlarından biri olarak öne çıkmıştır. 1980'ler ve 1990'lar boyunca İYUP, uygulanmış olduğu ülkelerin çoğunda zaten var olan sosyal dengesizlikleri daha çok derinleştirmiş, sosyal sorunlara neden olmuş, ekonomik sorunların daha da zorlaşmasına yol açmış ve bu nedenle yoğun eleştirilerle karşılaşmıştır (Ongun, 2012: 49-50).

Şekil 2. 1946-97 yılları arasında, yıllara göre IMF üyeliği artışı.³

Kaynak: James M. Boughton: *The Silent Revolution: The International Monetary Fund, 1979–1989*, (International Monetary Fund Publications: Washington, D.C., 2001), sf. 964

IMF'nin tüm dünyayı kapsayıcı olarak üyelerini arttırması her zaman genel olarak kabul gören bir ortak amaç olmamıştır. Fakat Şekil 2'de de görüldüğü gibi IMF, 1980'lerde bu özelliğe kavuşmuş ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte birçok yeni ülkeyi daha üye olarak bünyesine katmıştır. Şekil 2'de, Nisan 2016'da Nauru'nun da üyeliğe geçmesiyle 189 üyeye ulaşan (IMF Annual Report, 2016:2) IMF'nin 1946-97 yılları arasında yıllara göre üye artışı verilmiştir.

“Sessiz Devrim” veya evrim olarak adlandırılan IMF'nin bu köklü dönüşümüne ve alınan tedbirlere rağmen, 1983 sonlarında görece bir canlanma yaşanmış ve 1980'lerde orta gelirli GOÜ asıl kaybeden olmuştur. Özellikle 1980'ler Latin Amerika açısından “Kayıp Yıllar” olarak kayda geçmiş, bölgedeki ülkelerin çoğunda sanayisizleşme (deindustrialization) ve yoksullaşma yaygınlaşmıştır (Ongun, 2012: 51). IMF ve Dünya Bankasının bu dönemde GOÜ'nün çeşitli sorunlarına yönelmeye çalıştığı, fakat daha önce de belirtildiği gibi gelişmiş ülkelerin çıkarlarına uygun olarak düzenlenen programlarının kalıcı, sürdürülebilir ve yeterli çözümler üretmede zorlandığı görülmektedir.

Böyle zorlu koşullar altında, Uluslararası İktisat Enstitüsünde (Institute For International Economics) çalışmakta olan iktisat uzmanı Jeffrey Williamson, 1989 yılında uluslararası bir konferans sırasında sunmuş olduğu bildiriyle Washington Uzlaşısı (Washington Consensus) olarak adlandırdığı bir program öne sürmüştür. Williamson, bu uzlaşmayı ABD Hazinesi, Dünya Bankası ve IMF'nin üzerinde uzlaşmaya vardıkları ve geçerli olabilecek tek ekonomi politikası seçeneği olan bir ekonomik program olarak ortaya koymuştur (Ongun, 2012: 51). Washington uzlaşısı, neoliberal anlayışı yansıtan iktisat politikalarının somut bir sunumu olarak görülmüştür. Bu programın sunulması esnasında

³ Gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri kapsamı Fon tarafından 1979, 1992 ve 1997'de güncellenmiştir. 1979'da iki ülke kategorisi belirlenmişti: endüstrileşmiş olanlar ve gelişmekte olanlar. O dönemde 21 ülke endüstrileşmiş olarak sınıflandırılmıştı. 1989'da Yunanistan ve Portekiz gelişmekte olan ülke kapsamından endüstrileşmiş olanlara alınmıştır. Endüstrileşmiş ülke toplamı 23 olmuştur. 1992'de üçüncü bir kategori olarak geçiş ekonomileri eklenmiştir. 1997'deki 'endüstrileşmiş ülkeler' terimi 'gelişmiş ekonomiler' olarak değiştirilmiş ve kapsamına 23 endüstrileşmiş ülkeyle birlikte henüz tam endüstrileşmemiş İsrail, Kore, Singapur, Hong Kong ve Tayvan'ı da alacak biçimde düzenlenmiştir.

ekonomik sorunların çözümü için artık başka hiçbir politikaya ihtiyaç kalmadığı ve tüm ülkelerin on ana unsuru olan bu uzlaşmayı sahiplenerek birlik içerisinde uygulama yoluna gidilmesi gerektiği de vurgulanmıştır (Yıldırım, 2011: 5).

Neoliberal iktisat politikalarına uygun olarak mali kemer sıkma, özelleştirme ve liberalleşme politikalarının esas alındığı Washington Uzlaşısı ekonomik istikrarsızlıklar içerisinde olan ve kalkınma süreçlerini tamamlayamamış GOÜ'e, uluslararası finansal kuruluşlarca kurtuluş çözümü önerisi olarak sunulmuştur. Para, hizmet ve mal ticareti önünde var olan tüm engelleri ortadan kaldırmayı kapsayan liberalizasyon sürecinin, bu evrede uygulanmaya çalışılmış olan istikrar programlarının yapısal ögesi olarak yerini aldığı anlaşılmaktadır (Dinçer ve Çakmak, 2008: 136). Bu uzlaşının ayrıntıları çalışmanın kapsamını aştığından kısa bir bilgiyle yetinilmiştir.

1997 Temmuzunda Tayland'da başlayan ve yerkürenin tüm uluslarını sarsan Doğu Asya Krizi, Tayland ve bölgedeki diğer ülkelerde bono, gayrimenkul ve hisse senedi piyasalarında daha önce görülmemiş bir çöküntüye neden olmuş ve yoğunlaştığında ise kitlesel sermaye çıkışlarına tanık olunmuştur. Bu kriz dalga dalga Rusya'dan Brezilya'ya ve tüm dünyaya yayılarak küresel bir krize dönüşmüştür. Doğu Asya Krizi'nin başladığı ilk yılın ortaya çıkardığı maliyet Al-Sahra Afrikası'nın 260 milyar doları bulan yıllık gelirine eşdeğer olmuştur (Ongun, 2012: 57-59).

Asya Krizi uluslararası kuruluş başarısızlığının somutlaşmış bir örneği olarak görülmüştür. Bu süreç, uluslararası finans kuruluşlarının IMF başta olmak üzere krizin oluşumunu öngörememeleri ve kriz sonrasında da yanlış politikalar sonucunda ülke koşullarını gereken yeterlilikte dikkate almamalarıyla birlikte, çeşitli çevrelerden yoğun eleştiriler almalarıyla ve en sonunda da kayda değer ölçüde saygınlık kaybetmeleriyle sonuçlanmıştır (Çelik, 2007: 10).

Asya Krizi sonrasında Uluslararası Finans Kuruluşlarının yasallığı ve etkinliklerinin işe yararlılığı giderek daha çok tartışılır olmuş ve çeşitli alanlarda IMF'ye alternatif olarak yeni bir küresel kuruluş kurulması gerekliliğine yönelik görüşler dile getirilmeye başlanmıştır. Asya Krizinin oluşumundan sorumlu tutulan IMF, yapılan eleştiriler doğrultusunda, problemlerin ortaya çıkışından önce onları engelleyebilme üzerine bir strateji ele almıştır. Bu doğrultuda sağlıklı görülen ekonomilere uzun vadeli krediler sağlayarak bir anlamda ortaya çıkabilecek krizlere yönelik önlemler alma çabasına girişmiştir.

Yaşanan her krizin ardından IMF'nin profilinde kayda değer değişimler olması yönünde beklentiler oluşmuşsa da bu beklentileri karşılayacak düzeyde gelişmeler yaşanmamıştır. Her 10-15 yıllık dönemde kendi bakış açısında yenilenme çalışmaları yapan ve zaman içerisinde rol veya görev tanımını yeni baştan gözden geçirerek küresel ekonomi için taşıdığı önemi korumayı sürdürmeyi hedefleyen IMF'nin bu çabaları yeterli görülmemektedir. Daha önce de değinildiği gibi özellikle 1980'ler ve 1990'larda kayda değer değişimler yaşansa da genel olarak sorunların kendiliğinden düzeleceği beklentisiyle işlerin olduğu gibi yürütülmesine devam edildiği görülmüştür. Yine de her krizin en azından sular durulana kadar IMF'de belirli değişimlere önyak olduğu da yadsınamaz. Krizlerin önyak olduğu meydan okumaların, IMF'de belli bir seviyeye kadar kayda değer dönüşüm ve değişimlerin yaşanmasını zorunlu kıldığı görülmektedir.

1990'larda, gittikçe bütünleşen ve birbirine bağlı olan dünya ekonomisi olgusunu tanımlayabilme adına, *küreselleşme* teriminin, emeğin olmasa da sermayenin, üretimin ve hizmetin serbest dolaşımını yansıtan kapsamlı bir tanım haline geldiği ifade edilmiştir (Obstfeld ve Taylor, 2003: 126).

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca sosyal ve ekonomik hayatın sağlıklı işlenmesini sağlayabilmek adına çok sayıda düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bu düzenlemelerin Bretton Woods Kurumlarının uyguladığı gibi hızlı ve ani değişimleri getirecek biçimde uygulanması bazı sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Uygulamaya konulacak düzenlemelerin coğrafi konum, toplumsal yapı ve yerel gereksinimler göz önünde bulundurularak dengeli bir bakış açısıyla uygulanması daha yerinde olacaktır. BW kurumlarının zaman içerisinde daha kapsayıcı ve her ülkenin çıkarını gözetken bir görünüme bürünebilmek adına yoğun çaba göstermiş oldukları yadsınamaz. Fakat BW Kurumları, iki büyük savaşı geride bırakmış olan insanlığın büyük çaresizlikler içerisinde olduğu ve ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin kendilerine yönelik hem acil hem de uzun vadedeki ekonomik çıkarlarını gözeterek kurdukları bir sisteme hizmet etmek durumunda kalmaktadır. Aslında BW kurumlarının içerisinde de olan bu hoşnutsuzluk hali zaman zaman raporlarına da yansımaktadır. Bu doğrultuda iki seçenekle karşı karşıya gelinmektedir: ya mevcut düzenin kurumları yeniden ve tarafsızca gözden geçirilip her yönüyle yeniden yapılandırılarak yeni bir bakış açısı kazandırılmalı ya da tamamen yeni ve tarafsız bir bakış açısıyla büsbütün yeni bir düzen ve kurumlar kurulmalıdır. Birincisi şu aşamada daha kolay görünebilir. Öte yandan uzun vadede ikincisinin daha kalıcı ve kapsayıcı olabileceği de düşünülebilir.

Kaynakça

Boughton, James M.: *The Silent Revolution: The International Monetary Fund, 1979–1989*, (International Monetary Fund Publications: Washington, D.C., 2001)

Buluttekin, Mehmet Burak: *19.Yüzyılda İstanbul'daki Finansal Sistemin Ahkâm Defterleri Çerçevesinde Hukuki ve Ekonomik Analizi*, Doktora Tezi, (İstanbul, 2012)

Çelik, Faik: 'Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan IMF Programları ve Refah Devleti Anlayışı', *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4/2 (2007)

Demir, Gülten: 'Küreselleşme Üzerine', *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 56/1, (Ankara, 2001), 73-104

Diñer, Gönül; Çakmak, Umut: 'GATS Çerçevesinde Gerçek Kişilerin Geçici Hareketliliğinin Liberalizasyonu Üzerine Bir Değerlendirme', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63-4, (2008), 135-154

Gençosmanoğlu, Ömer Tarık: *Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve Kullanım Kısıtları: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, (Ankara, 2014)

Helleiner, Eric: 'The Latin American Origins of Bretton Woods', prepared for panel *The International Political Economy of Raúl Prebisch*, for the FLACSO-ISA conference in Buenos Aires, Argentina from July 23-27, (2014)

Helleiner, Eric: *The Contemporary Reform of Global Financial Governance: Implications of and Lessons from the Past*, G-24 Discussion Paper Series, No. 55, (April 2009)

Irwin, Douglas A. & Mavroidis, Petros C. & Sykes, Alan O.: *The Genesis of the GATT*, (2008)

Kazgan, Gülten: 'Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri', *Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi*, Editör: Haluk Eralat, (Türkiye Ekonomi Kurumu: 2005)

Koçtürk, O. Murat & Kocaefe, Aslıhan: 'Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri', *Tarım Ekonomisi Dergisi*; 20/2, (2014), ss. 65-77

Obstfeld, Maurice & Taylor, Alan M.: 'Globalization and Capital Markets', *Globalization in Historical Perspective*, Editors: Michael D. Bordo, Alan M. Taylor, Jeffrey G. Williamson, (University of Chicago Press: Chicago, 2003), ss. 121-187

Oğuz, Binhan: *Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, (İstanbul Ticaret Odası: İstanbul, 2004)

Ongun, M. Tuba: '1980'lerden Küresel Krize Dünya Ekonomisi', *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 23, Özel Sayı, (2012), sf. 39-76

Ongun, M. Tuba: 'Finansal Globalleşme', *Ekonomik Yaklaşım*, 4/9, (1993), sf. 35-46

Orhan, Osman Zekayi & Güllü, İlhan: 'Dünya Ticaret Örgütünün Uluslararası Ticaretin Geliştirilmesi Yönündeki Çabaları ve İktisadi Kalkınma', *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 25- 1/2, (2008), s. 209-224

Pruthi, Partin: 'Financial Regulation in Ancient Greece and Ancient Rome', *Professor Bernard J. Hibbitts Ancient Law Seminar*, December 14, (2015)

Rodrik, Dani: *Is Global Equality The Enemy Of National Equality?*, John F. Kennedy School Of Government, (Harvard University: Cambridge, 2017)

Rodrik, Dani: *The Past, Present, and Future of Economic Growth*, Towards a Better Global Economy Project, (Global Citizen Foundation: (2013)

Şenses, Fikret: 'Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?', *Middle East Technical University Economic Research Center Working Paper in Economic*, 4/9, (Ankara, Ağustos 2004)

Thacker, Strom C.: 'When the World Bank says yes, Determinants of Structural Adjustment Lending', *Globalization and the Nation State, The impact of the IMF and the World Bank Edited by Gustav Ranis, James Raymond Vreeland and Stephen Kosack*, (Taylor & Francis e-Library: 2006), sf. 111-142

Tonus, Özgür & Çatalbaş, Nazım: *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Editörler: Özgür Tonus, Nazım Çatalbaş, (T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2942, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1898: Eskişehir, 2013)

Uluslararası Para Fonu: *IMF Annual Report 2016*, (International Monetary Fund Publications: Washington D.C., 2016)

Uluslararası Para Fonu: *World Economic Outlook: Gaining Momentum?* International Monetary Fund Publications: Washington DC, April 2017)

Uluslararası Para Fonu: *World Economic Outlook: Seeking Sustainable Growth—Short -Term Recovery, Long-Term Challenges* (International Monetary Fund Publications: Washington DC, October, 2017)

Yıldırım, Cengizhan: 'Birinci Ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi' *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:2, 7, (2011), s. 1-23